

„Noske számomra egy protofasiszta figura”

Nico Popp interjúja Klaus Gietinger történésszel

Junge Welt, 2019. január 12.

Nico Popp

A *Vorwärts* szociáldemokrata pártlap 2018 őszén megjelent különkiadásában a következő ízelítővel volt beharangozva a forradalom témájába bevezető alapcikk: „Friedrich Ebert és Philipp Scheidemann: a forradalom vezető alakjai. Nekik köszönhető a demokrácia győzelme.” Mit gondoljunk erről?

Klaus Gietinger

Nem ők voltak a forradalom vezetői. Rátelepedtek a forradalomra, hogy a lehető legjobban fékezni tudják. Az is vicces, hogy „demokráciáról” beszélnek. Ebert egy ízben azt mondta Max von Badennek, a császárság utolsó birodalmi kancellárjának: attól fél, az USPD az SPD programjának a végrehajtását fogja követelni. Azaz a saját pártprogramjától félt, mondván a „nép” – hiszen Ebert mindig a „népről” beszélt, nem a munkásokról – nem áll készen vagy nem elég érett még a köztársaságra, így valamiféle utódot kell találni a császár alakjának, egyfajta erős alkotmányos monarchia felé terelve a folyamatot.

Nico Popp

Ezekben az értékelésekben az a legképtelenebb a számomra, hogy totálisan eltorzítják a forradalom és ellenforradalom viszonyát. Az ellenforradalom politikai vezetőit – vagy azokat, akik a politikai apparátus csúcjáról fedezték az ellenforradalmat – a forradalom vezetőinek állítják be, akik győzelemre vittek valamit, amit elneve-

zünk demokráciának. Ami azután magától értetődően nem is lehet más, mint a weimari alkotmány. Ez a trükk, úgy tűnik, még ma is működik, anélkül hogy akár csak fejcsóválást váltana ki. Mit gondol Ön erről? Ez a perspektíva csak az SPD-pártújságírók sajátja, ami tudományos kiadványokban már nem jelenik meg? Olyan történészek, mint Eberhard Kolb vagy Reinhard Rürup korábban már kritizálták az SPD-pártvezetésnek ezt a vonalát. De ha újabb munkákat nézünk meg, mint amilyen Wolfgang Niessé, ott már sok mindent visszavesznek ebből a kritikából, sőt groteszk módon úgy ábrázolják a dolgot, hogy a forradalom nem elbukott, hanem győzött.

Klaus Gietinger

Általános ellentámadás tapasztalható. Van néhány fiatalabb kutató, aki másfajta kutatásokat folytat, de a *mainstream* megint a másik irányban tart. Olyan szerzők, mint Joachim Käppner vagy Niess sok helyütt igen kritikusak, de ahhoz azért nem veszik a bátorságot, hogy Friedrich Ebertet és Philipp Scheidemannt – akik valójában az ellenforradalom vezetői voltak – közvetlenül felelőssé tegyék [...] Aztán vannak újságírók, mint a *Taz*¹-alapító Arno Wildmann, aki ma a *Berliner Zeitung*-ban ír, s aki idén november 9-i cikkében egyenesen a fehérterror igazolásáig ment el, amikor körülbelül a következőt írta: az Eberttől és Scheidemanntól balra álló erőkkal szemben muszáj volt fellépni, méghozzá a legkeményebb eszközökkel. Az egészet nagyon érdekesnek találom.

Nico Popp

Honnan jön mindez? Valóban ellentámadás folyik. Újabban szintén megfigyelhető egyfajta makacsság, amikor Ebert mentegetéséről van szó. Feltételezve, hogy ez nem csupán hangulatkilengés vagy a történeti emlékek ápolása, van-e vajon ennek a mozgásnak valamiféle politikai magva?

Klaus Gietinger

Abszolút. Száz éve forradalom volt az országban, amit ellenforradalom követett. Ma ellenforradalom van forradalom nélkül. Egész Európában. Jobboldali tömegmozgalmakat látunk és jobboldali korszellemet rengeteg értelmiségi fejében. Gondoljunk az AfD-re

Németországban, Lengyelországra, Olaszországra. Európa-szerte ellenforradalom zajlik. Az értelmiségiek mint gondolatvezérek belesimulnak a korszellembé, amihez hozzátartozik a történelem-revízió.

Nico Popp

Őn 2018 elején megjelent monográfiájában az 1918–19-es forradalmat a „huszadik század elszalasztott tavaszának” nevezte. Hogyan alakult volna a történelem másképp, ha ez a tavasz nem marad el?

Klaus Gietinger

Vegyük a tanácsok 1918. decemberi gyűlését [*Rätekongress*]. Nagy többséggel egy nemzetgyűlés mellett döntöttek. Firtathatnánk, kik voltak a delegáltak: nagyrészt szociáldemokrata pártkatonák, és csak kevés munkás. De a gyűlés bázisdemokratikus néphadsereg létrehozása mellett is döntött, amely újabb imperialista háborúban nem vehetett volna részt. És az erre alkalmas iparágak azonnali szocializálását is követelték. Mindkét követelés az SPD erfurti programjából eredt, amitől Ebert úgy félt. Ezeket a követeléseket elnyomták. Ez vezetett a tömegmozgalmakhoz és a felkelésekhez. Ha végrehajtották volna őket, az demokratizálta volna a hadsereget, a gazdaságot és az államigazgatást, a junkerek pedig nagy bajban lettek volna. Így nem lett volna esélye az ellenforradalomnak, s így feltehetőleg a fasizmusnak sem.

Nico Popp

A tanácsok gyűlésének döntését előszeretettel értelmezik félre, úgy, mintha a weimari köztársaságot szavazták volna meg, abban a formában ahogy az pár hónappal később kikristályosodott. Itt szépen megfigyelhető, hogy a szociáldemokrata pártvezetés azokkal az emberekkel szemben is kettős játékot játszott, akik ezen a gyűlésen a párt híveiként voltak jelen. Hiszen az utóbbiak nagyrészt azt gondolták, hogy a nemzetgyűléshez vezető út egyben a szocializmushoz vezető út. Ekkor még ez volt a szociáldemokrata pártsajtó vonala is. De sohasem a pártvezetésé.

Ők mindig ugyanezt a mesét mondták az embereknek 1919 elejéig: mindent rögzítünk az alkotmányban, majd jöhet a szocializmus felépítése.

Nico Popp

A szocialista baloldal elleni, már említett terrornak legismertebb példája Rosa Luxemburg és Karl Liebknecht meggyilkolása 1919. január 15-én. Össze tudná röviden foglalni a kapcsolódó kutatások mai állását, amit Ön nyilván sokkal jobban átlát?

Klaus Gietinger

A civil főparancsnokkal [*Oberbefehlshaber*] kell kezdeni, aki Gustav Noske² volt, és aki már 1918 karácsonyát követően azt mondta: mindenkire löni kell, aki a csapatok puskái elé merészkedik. Ő hozzá tartozott a felelőség a *Freikorps*okért. Ezek részben a háborúban tönkrement emberekből álltak össze, részben munkanélküliek alkották, valamint sok diák s igen sok katonatiszt, akik bosszút akartak állni a forradalmárokon. Noske szabadon eresztette őket. Aztán voltak polgárőrség [*Bürgerwehr*] jellegű alakulatok, amik szintén Noske parancsnoksága alatt álltak. Egy ilyen alakulat ejtette fogságba január 15-én a *Mannheimer Strasséban, Wilmersdorfban*³ Liebknechtet és Luxemburgot, majd hurcolta őket az *Eden Hotelbe*. Itt volt Waldemar Pabst kapitány székhelye, aki a legnagyobb és legradikálisabb szabadcsapat, a *Garde-Kavallerie-Schützen-Division* de facto parancsnoka volt. Pabst eltökélte: ezt a két embert meg kell ölni. Ugyanis, ahogy Pabst maga fogalmazott, sokkal veszélyesebbek, mint akiknek fegyver van a kezükben, mert náluk a szó, a kritika fegyvere van, és hatni tudnak az emberekre. De Pabst nem akarta egyedül eldönteni a dolgot. Ezért egyeztetett Noskéval. Pabst később azt állította, hogy felhívta Noskét, aki azt mondta, kérdezze meg Walther von Lüttwitz tábornokot. Mire Pabst: a tábornok ilyen parancsot sosem fog adni. Noske – Pabst vallomása szerint – erre azt felelte: akkor egyedül kell Pabstnak eldöntenie, mit tegyen. Nemrég egy új részletet tudtam meg ezzel kapcsolatban. Egy leszerelt alezredes, neves hadtörténész, aki a *Bundeswehr Hadtörténeti Kutatások Osztályán* [*Militärgeschichtlichen Forschungsamt*] dolgozott, elmondta nekem, hogy fiatal tisztként hal-

lotta Pabst egyik előadását, amiben Pabst elmondta, hogy személyesen is járt Noskénél és gyorsan „letudták” a dolgot. Megkérdeztem az alvezredest, milyennek találta Pabstot. Azt mondta, arrogáns és egomán ember volt, de ebben az ügyben szavahihető. Azaz az SPD-történészek kibúvója, miszerint Pabst hazudott volna, nem működik. Pabst mindig is dicsőítette Noskét, még diktátornak is szerette volna látni. Mindig csak tiszték között beszélt őszintén és sosem verte nagydobra a történeteket. [...] Pabstot ötven éven át védték. Az akkori SPD-kormány a gyilkosságot a Garde-Kavallerie-Schützen-Division hadbíróásával vizsgálhatta ki, azaz a gyilkosok fegyvertársaival. [...] Mindent eltusoltak. És a kormány ezt jól tudta, végtére is Ebert és Noske nem voltak ostobák, tudták mi történt. Kurt Vogel, aki Luxemburg holttestét a *Landwehrkanal*ba⁴ dobatta, Wilhelm Canaris közbenjárására kiengedték a börtönből és Hollandiába juttatták ki. Noske megakadályozta, hogy kiadják, és rábólintott a többi elkövető felmentésére.

Nico Popp

Vogelnek azért kellett eltűnnie, mert nyilván azzal fenyegetőzött, hogy az egész hazugságépítményt szétrombolhatja.

Klaus Gietinger

Pontosan. Hollandiában aztán Pabstnak állandóan el kellett látnia pénzzel. Pabstot a második világháború után tovább fedezték. Egy kormányzóvivő, Felix von Eckardt, aki Pabst barátja és náci propagandafilmek forgatókönyv-szerzője volt, 1962-ben Bonnban hivatalos nyilatkozatot adott ki, hogy az egész ügy hadbírószági főbelevetés volt. Az ötvenes-hatvanas években az egész CDU-kamarilla védte Pabstot. Az *Alkormányvédelmi Hivatal* későbbi elnöke, Günther Nollau, 1959-ben meglátogatta Pabstot, ugyanis utóbbinak valami kompromittáló mondanivalója volt Wilhelm Pieckről.⁵ Pabst elmesélte neki, hogyan zajlott le az egész gyilkosság, Nollau pedig megtartotta magának a történetet, s nem fordult a rendőrséghez, csak a Pieckkel kapcsolatos információkat tette nyilvánossá. 1962-ben interjú készült Pabst-tal, s így a *Stasi* értesült róla, hogy még mindig él. Ezt követően az NDK-ban eljárást indítottak az ügyben. Az államügyész elfogadási parancsot adott ki, és elküldte a bonni igazságügyi minisztériumnak. Még csak választ sem kaptak. Az igazságügyi miniszter Gustav Heinemann volt.

A forradalmi mozgalom radikális szárnyának vezetői elleni terrort 1919-ben néhány héten belül tömeges terror követte. Március elején a januárban levert tömegmozgalom Berlinben általános sztrájk formájában támadt föl. A jobboldali szociáldemokraták és a szabadcsapatok már ismert kombinációja olyan erőszakorgiával reagált, ami egészen egyedülálló volt, és sokáig az 1918/19-es forradalom nagyrészt elfelejtett epizódjaihoz tartozott. Ennek központi dokumentuma Noske március 9-i tűzparancsa. Ön azt írta egy helyütt, hogy ettől a parancstól Rudolf Huber náci múlttal rendelkező alkotmányjogásznak – évtizedekkel később, amikor szeme elé került – elállt a lélegzete. Mi benne a rendkívüli?

Klaus Gietinger

A parancs a fogvatartottak megölését mondja ki, ami túlmegy mindenben, amit a császárság alatt valaha parancsba adtak vagy törvénybe foglaltak. Ennek már semmi köze nem volt az ostromállapothoz és a statáriumhoz. Ezzel a paranccsal minden határ megszűnt: bárkit le lehetett gyilkolni, akiről azt gyanították, hogy „vörös”. Nőket, fiatalokat, gyereket gyilkoltak meg. Ez volt a tömeges terror bevezetése a német belpolitikába – szociáldemokrata vezetés alatt. Az alapja egy sajtókacsa volt, miszerint a spartakisták megölték 60 (majd további változatokban 150, 200) rendőrt. Ezt követően adta ki Pabst–Noske a parancsot. 1907-ben történt valami ehhez hasonló: a porosz hadvezetés tervekkel dolgozott ki „zendülő” városok kezelésére. Ezekben a tervekben megjelent a javaslat minden olyan civil személy agyonlövésére, akit fegyverrel a kézben találnak. De akkor ez csak titkos játszadozás volt a gondolattal. Az SPD tanult belőle. Egyébként 1911-ben éppen Noske volt az, aki ostromozta ezeket a terveket. 1919-ben pedig kiadta ezt a parancsot, ami miatt Berlinben, Münchenben, a Ruhr-vidéken több ezer embert öltek meg. Noske tanúként különböző bírósági ügyekben mindig megvédte a döntést.

Nico Popp

Ha megnézzük a terror lényegét, beszélhetünk egyfajta fasiszta jellegről? Lichtenbergben 1919 márciusában voltak, akiket azért lőttek agyon, mert USPD-párttagkönyvet vagy szakszervezeti tagkönyvet

találtak a szekrényükben. A felelős tisztek nagyrészt polgárfiak voltak, akik egyszer végre rendet akartak tenni egy munkásnegyedben.

Klaus Gietinger

Noske számomra protofasizta figura. De nem volt egyedül. Ebert elfogadta amit tesz, s az SPD elnöksége támogatta. Az SPD porosz igazságügyi minisztere, Wolfgang Heine szintén. Van egy vonal, ami innen indul és a fasizmusig vezet.

Nico Popp

Ön szerint 1918–19 – legtágabb értelemben vett – szocialista, vagy ha úgy tetszik, radikális demokrata tömegmozgalmainak ez a félresiklása, illetve leverése volt a döntő „útélágazása” a huszadik századi német történelemnek? És egyben az SPD legvégzetesebb lépése is?

Klaus Gietinger

Az egyik legvégzetesebb. 1914 augusztusa is idetartozik, valamint a Kapp-puccs 1920-ban. Az utóbbi alkalommal a jobboldali szociáldemokratákat megint megmentették a munkások, hogy aztán ők hagyják, hogy megmentőiket lemészárolják. Emlékezzünk vissza kevéssel a fasizmus előtti eseményekre, Papen porosz államcsínyére [*Preußenschlag*] 1932 júliusában. A szociáldemokraták hagyták, hogy kihajítsák őket a kormányból. A baloldali forradalmárokat korábban agyonlövették, de a jobboldalnak mindig azonnal „átadták az íróasztalukat”.

Nico Popp

Az SPD vezetésének jobboldali politikája már 1919–20-ban egzisztenciális válságba sodorta a pártot. 1919 januárjában több millió munkás szavazott a pártra, abban a hitben, hogy valamit tenni fog a szocializmusért. Sokan közülük az 1920. júniusi szövetségi választásokon az USPD-re szavaztak, ami a KPD-vel együtt közel annyi szavazatot kapott, mint az SPD.

Klaus Gietinger

És az SPD kirepült a hatalomból. Legközelebb 1928-ban állíthattak kancellárt.

Nico Popp

Miért nem revideálta alapjaiban a pártot vezető csoport az addigi kurzust? Hiszen láthatták, hogy válságba vezették a pártot. Mi a magyarázata ennek?

Klaus Gietinger

Évekig azon morfondíroztam, hogy az árulás fogalma nem kielégítő, s az elpolgáriasodással magyaráztam a dolgot. Ezek az emberek tisztségekkel és hatáskörökkel bírtak, jövedelmet kaptak a párttól, s ezen az alapon rendezték be az életüket. De ennél is tovább kell mennünk: elporoszosodtak, vagy még inkább német nacionalistáká [deutschnational] váltak. 1919-ben Ebert nemzeti sorsközösségről⁶ beszélt. A munkás már nem érdekelte őket, csak a „nép”.

Nico Popp

A nemzeti sorsközösség fogalmát lényegében jobboldali szociáldemokraták dolgozták ki a háború éveiben. Ez sem a szélsőjobboldal saját találmánya volt, csak átvették később egyfajta „ellenséges felvásárlás” formájában. Illetve felmerül a kérdés, mennyire volt egyáltalán ez a „felvásárlás” ellenséges?

Klaus Gietinger

Igen. A legtöbb szociáldemokrata a porosz-német katonai államhoz kötődött. A párt jobbszárnya, amely a pártot vezette, bizonyos értelemben „népi-nemzeti” [völkisch] volt. Csak 1922-ben, amikor az USPD visszatért a pártba, szabadultak meg a nemzeti sorsközösség gondolatától. A jobboldali szociáldemokraták teljesen hozzáidomultak az államhoz illetve a nemzet gondolatához.

Ha összegezni akarjuk mindezt: mit mondhatunk 1918–19 fordulalmáról? Elfújta a szél, minden hiábavaló volt? Vagy megmaradt valami ami a gondolkodásban vagy a praxisban kézzelfogható, felhasználható, amihez ma a baloldal kapcsolódhat?

Klaus Gietinger

A [munkás- és katona-] tanácsok fontosak maradnak. Egy maradványuk még ma is létezik, az üzemi tanács [*Betriebsräte*]. Megmaradt a nők szavazati joga. A politikai tanácsmozgalmon kívüli bázisdemokratikus kezdeményezések teljesen elfelejtődtek és elsüllyedtek. De talán újra a felszínre hozhatók egyszer.

(Fordította: Koltai Mihály Bence)

Jegyzetek

- ¹ *Die Tageszeitung*: 1978-ban alapított német napilap. (A ford.)
- ² Az SPD politikusa. (A ford.)
- ³ Berlini kerület.
- ⁴ Csatorna Berlinben.
- ⁵ Az NDK elnöke 1949–1960.
- ⁶ *Volksgemeinschaft*. Később a náci egyik alapfogalma.